

INHOUD

- 15 Inleiding: denken over theorie en sociaal werk
- 16 Over de structuur van dit boek: van denken naar doen
- 19 Verhouding theorie en praktijk
- 21 Verwachtingen over theorie: denken om te doen
- 23 Tot slot

DEEL 1 - DUURZAME DILEMMA'S IN HET SOCIAAL WERK

- 27 **1. SOCIAALWERKPIONIERS EN ONZE 'DUURZAME DILEMMA'S'**
- 27 Introductie
- 28 Aanloop: scientific charity
- 29 Sociaalwerkpionier Juan Luis Vives
- 31 Social casework en Mary Richmond
- 33 Sociaalwerkpioniers Octavia Hill en Jane Addams
- 35 Van klassieke pioniers naar hedendaagse dilemma's
- 35 Duurzaam dilemma: gunst versus recht
- 36 Duurzaam dilemma: staat versus filantropie versus markt
- 38 Duurzaam dilemma: individu versus structuur
- 39 Duurzaam dilemma: professie versus ambacht
- 41 Conclusie

- 45 **2. DE ONTOLOGIE VAN HET SOCIAAL WERK**
- 45 Introductie
- 46 David Howe: vier paradigma's van sociaal werk
- 49 Malcolm Payne: de politics of theory
- 51 Lena Dominelli: drie benaderingen van sociaal werk
- 53 Paul Michael Garrett: vier conflicterende perspectieven op sociaal werk
- 55 Naar een hybride ontologisch kader?
- 58 Conclusie

DEEL 2 - PERSPECTIEVEN OP HANDELEN EN SOCIAAL WERK

63 3. OVER HANDELEN IN HET SOCIAAL WERK: HANNAH ARENDT

65 Hannah Arendt

66 Het denken van Arendt

67 Pluraliteit

68 De wereld als tussen-ruimte

69 Arbeiden-werken-handelen

71 Privaat, publiek en sociaal domein

73 Acting in concert

74 Handelen in sociaal werk

76 Conclusie

79 4. ULRICH BECK: DE MONDIALE RISICOMAATSCHAPPIJ ALS KADER

79 De coronacrisis als confrontatie met de risicomaatschappij

80 Ulrich Beck: sociologie om onze veranderende wereld te begrijpen

83 Welkom in de risicomaatschappij van de 21e eeuw

83 Wat is nu die risicomaatschappij?

84 Risico's en risico-ensceneringen domineren de agenda

86 Een nieuwe sociale strijd om de verdeling van risico's

87 De bestaande instituties lopen vast

88 De mondialisering van risico's

90 De risicomaatschappij als denk- en reflectiekader voor sociaal werk

93 5. ZYGMUNT BAUMAN: LEVEN IN EEN VLOEIBARE MODERNITEIT

93 Introductie

94 Baumans leven en werk

94 Getuige van een veranderende wereld

95 Sociologie als verbeelding en dialoog

98 Vloeibare moderniteit

98 De Holocaust als uitwas van de moderniteit

100 Negatieve mondialisering

101 Individualisering, deregulering en vrijheid

103 Consumentisme en polarisering

104 Overtollige mensen

105 Sociaal werk in vloeibare tijden

106	Het juk van vloeibare moderniteit
107	Bauman: moraliteit als tegenkracht voor rendementsdenken
110	Naar een nieuw legitimeren
113	6. DENKEN OVER GRENZEN: IMPLICATIES VOOR SOCIAAL WERK
114	Grenzen en 'het transnationale'
116	Sociaal werk als grensoverstijgend beroep
118	Van internationaal naar transnationaal sociaal werk
122	Transnationaal sociaal werk in de praktijk
124	Een onderzoeksagenda voor transnationaal sociaal werk
129	7. DENKEN OVER MACHT EN VERZET IN DE HEDENDAAGSE SAMENLEVING: MICHEL FOUCAULT
129	Introductie
131	Foucault als wetenschapper en activist met machtswerking als leidmotief
131	Artsengezin
131	'Het einde van de mens'
133	Leidmotief
134	De disciplinaire samenleving en de rol van menswetenschappen
134	Positieve macht
135	Het panopticum
136	Normalisering
137	Focus op alledaagse macht
138	Bestuurlijkheid en biopolitiek
139	Verzet
139	Dynamisch en heterogeen
141	Specifieke intellectueel
142	Tot slot: betekenis voor sociaal werk en kritieken op Foucault
142	De kritische blik van Foucault
144	Kritiek op Foucault
147	8. HET SPANNINGSVELD TUSSEN INDIVIDU EN STRUCTUUR: EEN KRITISCH REALISTISCH PERSPECTIEF
147	Introductie
149	Een strijd der titanen

- 150 De structuralistische traditie
- 151 De humanistische traditie
- 152 Nood aan een dialectisch perspectief
- 153 Structuur én actorschap: de structuratietheorie van Giddens
- 155 Het kritisch realisme
- 156 Ontologie volgens het kritische realisme: the empirical, the actual en the real
- 157 Epistemologie volgens het kritische realisme: voorlopige kennis
- 158 Een kritisch realistisch perspectief op structuur en individu
- 160 Conclusie

163 9. VOORBIJ DE GRENZEN VAN ONGELIJKHEID: RICHARD SENNETT OVER DE SOCIAAL WERKER ALS SOCIOLOOG EN ONDERZOEKER

- 164 Introductie: een korte situering van Sennett
- 165 Leidmotieven
- 165 De mens als maker
- 166 De mens in de marge: ongelijkheid die wonden slaat
- 168 Mens en gemeenschap
- 169 De stad als een 'open maakproces'
- 172 De waarde van Sennetts denkbepelden voor het sociaal werk
- 172 Op verhaal komen
- 174 Luisteren met het derde oor
- 176 Afhankelijkheid, informaliteit en dialogische samenwerking
- 180 Conclusie: de opkomst van crafting communities

183 10. ENERGIE EN BELICHAMING IN INTERACTIE

- 183 Introductie
- 185 Randall Collins en microsociologie
- 185 Aandacht voor macht en conflict
- 186 Kennis: demystificering van benadelende mechanismen
- 187 Interactierituelen en emotionele energie
- 187 Interaction ritual chains: een microsociologisch perspectief op welzijn
- 189 Ritmisch entrainment
- 193 Moraliteit in interacties
- 194 De microfundering van macrostructuren
- 195 Rituals versus chains
- 198 Belang voor sociaal werk

DEEL 3 - PERSPECTIEVEN OP SOCIALE RECHTVAARDIGHEID IN HET SOCIAAL WERK

- 205 **11. OP ZOEK NAAR EEN SOLIDAIRE BASIS VOOR SOCIALE RECHTEN: HET WERK VAN HARTLEY DEAN**
- 205 **Introductie**
- 207 **Situering**
- 210 **Sociale rechten: speelbal van het kapitalisme?**
- 212 **Naar een alternatieve visie op sociale rechten**
- 213 Sociale rechten zijn sociale constructies (eerste element)
- 214 Menselijke noden (tweede element)
- 217 Verantwoordelijkheid voor breekbare humaniteit (derde element)
- 218 Sociaal burgerschap (vierde element)
- 220 **Kritische slotbeschouwingen**
- 221 Op zoek naar een affectieve basis voor sociale rechten
- 224 De gemiste brug naar een capabilities approach
- 229 **12. HOMO CAPABILIS: CAPABILITIES ALS BENADERING VAN RECHTVAARDIGHEID**
- 229 **Introductie**
- 230 **John Rawls en rechtvaardigheid als billijkheid**
- 233 **Kritieken op Rawls: rechtvaardigheid als een ondergrens van universele vrijheden**
- 233 Kritiek op het startpunt vanuit een utopische positie
- 234 Kritiek op de assumptie dat elke mens gelijk is en dus dezelfde noden heeft
- 235 Kritiek op de focus op primaire goederen
- 236 **Homo capabilis: rechtvaardigheid op basis van functionings en capabilities**
- 242 **Amartya Sen versus Martha Nussbaum**
- 242 Amartya Sen
- 243 Martha Nussbaum
- 244 Voorbeelden van cruciale vrijheden of een lijst van universele capabilities
- 248 **De capabilitybenadering en sociaal werk: de nadruk op menselijk floreren**
- 249 Relatie tussen individu en omgeving
- 249 Integrale benadering van menselijk functioneren
- 250 Belang van keuzemogelijkheden
- 250 De capabilitybenadering als sociale-rechtvaardigheidstheorie

253 **13. IK PARTICIPEER, DUS IK BEN: UBUNTU IN SOCIAAL WERK**

253 **Introductie**

254 **De wortels van ubuntu**

256 **Inzichten van ubuntu: rechtvaardigheid als ubuntu**

258 **Ubuntu en capabilities**

261 **Ubuntu in sociaal werk**

264 **Conclusie**

267 **14. NANCY FRASER: EEN GIDS IN DE STRIJD TEGEN SOCIALE ONRECHTVAARDIGHEID EN PATERNALISME**

269 **Fraser als filosoof van sociale rechtvaardigheid**

269 **Vuistregels over sociale rechtvaardigheid voor sociaal werkers**

271 **Een model met één normatief criterium en twee, of nee wacht, drie dimensies**

275 **Fraser als kennissociologe**

275 **De politiek van noden**

276 **Drie momenten, drie discours en ongelijk verdeelde middelen**

278 **Fraser als kritisch activiste**

278 **Het kapitalisme begrijpen**

279 **Concrete voorstellen tot actie**

283 **15. EEN KRITISCH PERSPECTIEF OP DE PUBLIEKE SFEER**

283 **Introductie**

285 **De publieke sfeer**

289 **Kritiek**

289 **Nancy Fraser: ongelijkheid en machtsonevenwicht**

295 **Amartya Sen: focus op proces én op resultaten**

296 **Chantale Mouffe: over pluralisme en de onmogelijkheid van consensus**

298 **Conclusie**

DEEL 4 - SOCIAAL WERK OP DE BRUG TUSSEN MENS EN SAMENLEVING

303	16. RELATIONEEL SOCIAAL WERK
303	Introductie: de relatie centraal in het sociaal werk
304	Wat is relationeel sociaal werk?
307	Een sociologisch kritische kijk op het relationeel sociaal werk
307	Goffman over het rollenspel in de hulpverlening
308	Foucault en Elias over machtsuitoefening wegens maatschappelijke opdrachten
311	Lipsky over machtsuitoefening wegens de druk van de organisatorische context
313	Habermas over de bedreiging van het communicatieve handelen
315	Cliënten over de kracht van relationeel sociaal werk
316	Ongelijkheid als vertrekpunt – relationele ongelijkheid als breekpunt
318	De rol die de sociaal werker opneemt
321	Conclusie: onderzoek ondersteunt de kracht van het relationeel sociaal werk
325	17. SOCIAAL WERK EN DE STAD
326	Sociaal werk als ruimtelijke praktijk
328	De dynamische stad
330	De stad als podium van uitersten
332	Sociaal werk als actor binnen het krachtenspel van de stad
332	Van controleur...
333	... naar bepleiter van een nieuw sociaal welzijnsparadigma...
333	... in samenwerking met anderen
334	Reflectie
336	Conclusie
339	18. DEMOCRATISCH SOCIAAL WERK: VAN THEORIE NAAR WERKZAME PRINCIPES
339	Introductie
341	Democratisch professionalisme: het werk van Albert Dzur
341	Van deliberatie naar participatie
344	Vier werkprincipes voor democratisch sociaal werk
347	Casus 1: sociale wijkteams

350 Casus 2: democratische praktijk vanuit informaliteit in buurtopbouwwerk
354 Casus 3: het project NoordAs waarin mensen in armoede zichzelf organiseren
357 Conclusie

363 **19. DE POLITIEKE ROL VAN HET SOCIAAL WERK: NIEUWE VORMEN VAN
POLITISERING**

364 Een hernieuwde zoektocht naar de politieke opdracht van sociaal werk
368 De politieke rol van sociaal werk en politisering: een conceptuele verkenning
370 Vier vormen van politisering
374 Nieuwe vormen van politisering in de sociaalwerkpraktijk
374 Casus 1: verenigingen waar armen het woord nemen
376 Casus 2: Femma
377 Conclusie

379 **20. BELEIDSPRAKTIJK EN SOCIAAL WERK: ENKELE THEORETISCHE
PERSPECTIEVEN**

379 Introductie
380 Beleidspraktijk: conceptuele helderheid
382 Strategieën van beleidspraktijk
382 Afstand tot het beleid: insider/outsider of direct/indirect
383 Elite advocacy versus participatieve beleidspraktijk
384 Collectieve strategieën door coalities
384 Typologie van strategieën
386 Theoretische perspectieven op beleidspraktijk
386 Resource mobilisation: het belang van interne capaciteit
387 Nieuw-institutionalisme
389 Resource dependency: afhankelijkheid en macht
394 Conclusie: implicaties voor beleidspraktijk van sociaal werkers

397 Noten
400 Literatuur
419 Auteursoverzicht
423 Index

DUURZAME DILEMMA'S IN

HET SOCIAAL WERK

DEEL 1

Jan Steyaert en Dries Claessens
m.m.v. Maarten van der Linde en Wim Verzelen

1. SOCIAALWERKPIONIERSEN ONZE 'DUURZAME DILEMMA'S'

INTRODUCTIE

We leven in uitzonderlijke tijden. Op het moment van schrijven werd ogenschijnlijk vanuit het niets de hele wereld overvallen door een met het blote oog onzichtbaar virus, dat tientallen miljoenen burgers besmette en al meer dan een miljoen doden veroorzaakte. Minstens even groot is de sociale en economische impact van de verschillende maatregelen om de verdere verspreiding van het virus te voorkomen. Ongezien. Zou je denken.

Maar dan lees je toevallig in de krant dat in de openbare bibliotheken *De pest* van Albert Camus of *De stad der blinden* van José Saramago nooit eerder zo vaak uitgeleend werden. Of je trekt zelf het boeiende *De onzichtbare vijand* uit de kast, over de geschiedenis van de strijd tegen infectieziekten in voornamelijk Nederland (Mooij, 2007). We staan met corona voor nieuwe uitdagingen, maar toch biedt het verleden inspiratie. Dat is ook zo met sociaal werk.

Veel uitdagingen en moeilijke discussies van vandaag hebben ook al in het verleden gespeeld, en terugkijken naar pioniers van sociaal werk helpt om die te benoemen en te verkennen. Terecht kunnen we spreken over ‘duurzame dilemma’s’. In de volgende hoofdstukken van dit boek komen denkers uit het heden en de tweede helft van de 20e eeuw aan bod, in dit hoofdstuk kijken we achterom naar een aantal pioniers van het sociaal werk. Want, zoals de Nederlandse Marie Kamphuis vorige eeuw zei, “men ziet van de toekomst evenveel als het inzicht in het verleden reikt”.

De canon sociaal werk¹ vormde de vertrekbasis voor dit hoofdstuk. Voor het vertrekpunt van de geschiedenis van sociaalwerktheorie wordt vaak verwezen naar het einde van de 19e eeuw.

AANLOOP: SCIENTIFIC CHARITY

Op het einde van de 19e eeuw horen we steeds sterker de roep om het sociaal werk, dat tot dan toe een zaak van vrijblijvende naastenliefde was, wetenschappelijk te onderbouwen. Zo schreef Charles Kellogg van de Philadelphia Charity Organisation in 1880 dat “charity is a science, the science of social therapeutics and (...) it has laws like all other sciences”. In diezelfde periode formuleerde het Britse Charity Organisation System de volgende stelling:

Social work, rather than being an unskilled duty of the rich and based upon principles of charity and philanthropy, should be founded upon the ‘professional’ application of ‘theory’ to practice (Sibeon, geciteerd in Steyaert, 1996, hoofdstuk 7, p. 2).

Pogingen tot rationalisering en verwetenschappelijking van sociaal werk (armenzorg) vinden we echter al vroeger terug, met name in de 16e eeuw bij Vives. We beschrijven zijn werk hierna, gevolgd door dat van enkele andere sociaalwerkpioniers, om het daarna te vertalen naar duurzame dilemma’s uit het verleden en heden.

SOCIAALWERKPIONIER JUAN LUIS VIVES

Bij de naam Vives denken we meteen aan de hogeschool in West-Vlaanderen. Slechts weinigen leggen de link met de humanist Juan Luis Vives, die in de 16e eeuw de grondslag legde voor stedelijk sociaal werk.

Rond 1500 bracht de welvaart van de steden een nieuwe kijk op mensen en het samenleven voort: het humanisme. Stedelijke elites kwamen losser te staan van de kerk en in plaats van God kwamen de mens en de menselijke vrijheid in het centrum van het denken te staan. De bekendste humanisten in de Nederlanden waren Desiderius Erasmus (1469-1536), Dirck Volkertszoon Coornhert (1522-1590) en Juan Luis Vives (1492-1540), die met zijn studie *De subventione pauperum* (1526) een grondslag legde voor stedelijk sociaal beleid.

Vives was afkomstig uit Spanje, maar na zijn studie in Parijs vestigde hij zich in Brugge en werd hij hoogleraar aan de universiteit van Leuven. Op vraag van de burgemeester van Brugge ontwikkelde hij een visie op armenzorg, wellicht de eerste sociaalwerkstudie ooit. Zijn werk zorgde ervoor dat ontwikkelingen in armenzorg in bijvoorbeeld het Duitse Augsburg of het Franse Straatsburg overgenomen werden door Mons en Ieper (Spicker, 2010). Vives schreef in het Latijn, maar zijn studie werd onder meer in het Nederlands vertaald: *Secours van den armen*. In 2015 verscheen een recentere vertaling (Vives, 2015).

Hij pleitte ervoor om alle middelen voor armenbeleid te centraliseren bij de lokale overheid. Een idee dat Karel V overnam in zijn Edict van 1531, waarin hij stadsbesturen verplichtte tot het oprichten van een Gemene Beurs, een stedelijk financieel fonds voor armenzorg. Dat ging in tegen de heersende kerkelijke opvattingen, de basis waardoor sinds het Concilie van Tours (567) de armenzorg op parochieniveau werd georganiseerd. Zo ontstond voor het eerst spanning tussen het publieke en kerkelijke gezag over sociaal beleid naar aanleiding van de enorme toeloop van armen naar de steden.

Vives plaatste zich overigens met zijn denkbeelden niet buiten de kerk. Dat was toen ondenkbaar. Hij pleitte voor een veel efficiëntere en systematische (wetenschappelijke!) aanpak van de armenzorg, onder meer door precies die groepen burgers te

omschrijven die recht op steun verdienden. Armenlijsten werden aangelegd waarmee behoeftigen werden geregistreerd, geclassificeerd en gesuperviseerd. Criminelen moesten niet gestraft, maar geholpen worden om goede burgers te worden. Armen verdienden de steun van de lokale gemeenschap, maar slechts na onderzoek naar hun leefsituatie en leefstijl. Daklozen en zwervers ten slotte moesten verplicht worden hun naam te noemen en te verklaren waarom ze zwierven.

Volgens Vives kon armoede vermeden worden door iedereen in overeenstemming met hun mogelijkheden aan het werk te zetten. Wie geen vaardigheden had, moest scholing krijgen. En wie zich onterecht als ziek voordeed, moest streng gestraft worden. In zijn ogen was niemand werkonbekwaam; zelfs de blinden konden in eigen levensonderhoud voorzien door wol te spinnen of rieten mandjes te vlechten. Daarin stond hij trouwens niet alleen. Ook religieuze hervormers als Luther en Calvijn waren voorstander van sociale hulp in de vorm van al dan niet hardhandige toeleiding tot de arbeidsmarkt.

Zo moesten de weeskinderen in het Antwerpse 'knechtjeshuis' onder meer assisteren bij begrafenissen en een vak leren (kleermaker, bakker, kousenmaker). Het Amsterdamse rasphuis – waar gedetineerden hout raspten voor verftoepassingen – was dan weer bestemd voor criminelen van de zwaarste soort.

Het werk van Vives is niet alleen van grote invloed geweest op het denken over stedelijk armoedebeleid (de verhouding privé-publiek), maar reikt verder. Vives leverde een belangrijke bijdrage aan het rationaliseren en verwetenschappelijkten van hulpverlening (*scientific charity*) en formuleerde als eerste op een systematische wijze de principes die ten grondslag liggen aan een activerende verzorgingsstaat (Steyaert, 2020).

SOCIAL CASEWORK EN MARY RICHMOND

Het *social casework* kunnen we zien als een uitvloeisel van de principes van scientific charity. De invloedrijke sociaalwerkauteur Malcolm Payne schrijft in dit verband:

The crucial innovation that created social work from all these movements was the development of social casework as a method. It was in the USA that, in the late 1890s and early 1900s, social casework developed from friendly visiting by charity organisation workers to undertake a thorough assessment of need for charitable help and improve the morality of poor people of the immigrant slums (...) (Payne, 2008, p. 38).

Twee 'Marie's' liggen aan de basis van het social casework. Mary Richmond (1861-1928) wordt algemeen beschouwd als de eerste *founding mother* (zie o.a. Jagt, 2008, pp. 27-55). Richmond groeide op in het radicaal-feministische nest van haar grootmoeder tijdens de jaren van de Amerikaanse burgeroorlog (1861-1865). Die context verklaart wellicht mee de progressieve stellingnamen die ze erop nahield. Zo verzette ze zich tegen de traditionele opvattingen in het liefdadigheidswerk die het onderscheid tussen waardige (*deserving poor*) en onwaardige armen (*undeserving poor*) maakten.

Met twee grote werken legde ze de basis voor de wetenschappelijke methodiekontwikkeling van het social casework. In *Social Diagnosis* (1917) ontwierp ze, geïnspireerd door het werk van de medicus dr. Richard Cabot, een diagnostisch onderzoeksmodel dat tot op heden kenmerkend is voor het maatschappelijk werk. Elementen ervan herkennen we bijvoorbeeld in de hedendaagse systeembenadering en het casemanagementmodel. In een cirkeldiagram bracht ze de samenhang tussen *person* en *environment* in beeld aan de hand van zes krachten. Hulpverlener en cliënt moesten respectievelijk oog hebben voor hulpbronnen

1. in het gezin,
2. in de persoon van de cliënt,
3. in de buurt en de wijdere sociale omgeving,
4. in burgerlijke instanties,
5. in particuliere
6. en publieke sociale voorzieningen.

Daarbij werden ook meer dynamische richtlijnen voor contactlegging én beoordeling van het *social evidence* beschreven en aangevuld met praktijkgerichte checklists die de sociaal werker kan gebruiken. *Social Diagnosis* werd zo de eerste gezaghebbende verhandeling in boekvorm over de theorie en methodiek van het werken met individuele gevallen.

In *What is social casework* (1922) introduceerde ze de methode van het leren van gevallen (casuïstiek!). Van der Linde en Verzelen schrijven over dit werk op de website van de Canon Sociaal Werk:

Nieuw was haar pleidooi dat psychologische factoren ook aandacht verdienen. Maar in de eerste plaats is een open, eerlijke omgang met cliënten belangrijk, zonder officieel gedoe. Nog altijd inspirerend is Richmonds onvermoeibaar pleidooi dat de social worker de cliënten actief moet betrekken bij de aanpak van hun problemen. Versterking van het handelingsvermogen van de cliënt is voor haar een vanzelfsprekend onderdeel van de aanpak. Ook met deze visie heeft zij een kern van methodiekontwikkeling te pakken waar tot op heden op wordt voortgeborduurd (van der Linde & Verzelen, 2009).

Hoewel *What is social casework* tussen 1926 en 1939 al verschillende keren in het Nederlands vertaald werd, kwam het in Vlaanderen pas echt tot een doorbraak na de Tweede Wereldoorlog door toedoen van een andere Marie: de Nederlandse Marie Kamphuis (Jagt, 2008, pp. 123-128). Ook zij beschreef de eigen niche van sociaal werk als het verbeteren van de interdependentie tussen mens en omgeving en ze benadrukte het belang van een democratische grondhouding in opleiding en praktijk: respect en eerbied hebben voor de eigenheid van de 'cliënt'. Daarbij is het niet alleen zaak problemen op te lossen, maar ook om de krachten van de cliënt te mobiliseren én de bredere leefomgeving toegankelijk te maken. 'Empowerment avant la lettre' dus (Steyaert, 2009).

SOCIAALWERKPIONIEREN OCTAVIA HILL EN JANE ADDAMS

In 1864 begint Octavia Hill (1838-1912) in de achterbuurten van Londen te werken (in wat nu de Marylebone wijk is) met mensen die persoonlijk en maatschappelijk in een slechte positie zijn geraakt – arm, werkloos, krotbewoner. Daarbij kiest ze huisvesting als invalshoek. Ze ziet een verzorgde woning, hoe klein ook, met licht, lucht en ruimte – en met burens die rekening met elkaar houden – als levensvoorwaarde nummer één.

Met geld van een sociaal bewogen kunstcriticus koopt ze haar eerste huizen. Elke week haalt ze zelf de huur op en bespreekt ze moeilijkheden met haar huurders. Huisvesting is de basis, maar ook het vertrekpunt voor andere activiteiten: de aanleg van tuinen, een speelplaats voor de kinderen, excursies, sociaal-cultureel clubwerk. Hill gaat zelf ook in East End wonen en bouwt achter haar huis lokalen waar ze weekend- en avondclubs organiseert voor kinderen, mannen, vrouwen en ouderen.

Door een zorgvuldig woningbeheer kan ze een rendement van 5% rente behalen op het geïnvesteerde kapitaal. Daardoor worden haar woningprojecten aantrekkelijk als belegging. Ze bouwt dit werk uit, werft fondsen, organiseert draagvlak. Ze leidt tientallen vrouwen op die als sociaal werkers in de praktijk geschoold worden.

Octavia Hill doet haar werk op een manier die zelfrespect en vertrouwen in eigen kunnen versterkt. Ook dat is empowerment avant la lettre. Ze heeft een hekel aan filantropie die afhankelijkheid in stand houdt. In 1869 behoort ze tot de oprichters van de Charity Organisation Society die de armenzorg wil moderniseren.

In de afgelopen tien, vijftien jaar is er weer belangstelling voor Octavia Hill, maar aan het einde van haar leven gold zij als ouderwets. Dat ze bleef hameren op een individuele benadering wekte irritatie op. Een van haar uitspraken is: "it's not the housing that needs to improve, but the housing habits of poor citizens through education". Verkeerde keuzes, slechte gewoontes, een leefstijl die niet bijdroeg aan sociale kwaliteit van leven, die moesten aangepakt worden. De zorgbehoevende burger was zowel het probleem als de oplossing, en structurele uitsluiting bleef grotendeels buiten beeld.

De betekenis van Octavia Hill is desondanks groot. Jane Lewis, hoogleraar sociaal beleid aan de London School of Economics, schreef dat haar betekenis vooral ligt in het belang dat zij hechtte aan het leven met de armen, het verwerven van precieze kennis van hun problemen, het winnen van hun vertrouwen, het respecteren van hun mening, erachter komen welke dagelijkse problemen hun het leven vergallen, en ook het knokken voor een leefbare omgeving (Whelan & Anderson, 2005).

Vergelijkbaar met Hill, maar ook haar tegenhanger, is de Amerikaanse Jane Addams (1860-1935). Na haar studie bezocht ze Toynbee Hall² in Londen. Daardoor geïnspireerd, ontwikkelde ze in Chicago een vergelijkbaar initiatief. Samen met Ellen G. Starr startte ze in 1889 in de Near West Side, een wijk met Europese immigranten, het eerste Amerikaanse *settlement house*: Hull House. Dat groeide snel uit tot een echt actiecentrum, met veel aandacht voor kinderen, vorming voor volwassenen en cultuureducatie, gericht op sociale en maatschappelijke strijd.

Addams verzamelde een groep geëngageerde jonge vrouwen rond zich. Zij gaven het vrouwelijke gezicht aan de democratiseringsbeweging in de *Progressive Era*. Vanaf 1900 steeg in Noord-Amerika de aandacht voor vrouwenemancipatie, nieuwe sociale wetgeving en ontstond er sterke aandacht voor sociale conflicten en conflicten tussen gemeenschappen. De Hull House-groep professionaliseerde de inzet van vrouwen in het sociaal werk. Met hun buurt- en stadsgebonden aanpak gaven ze vorm aan een structurele, politieke oriëntatie, heel anders dan de cliëntgerichte benadering van Octavia Hill.

Addams en haar collega's vertrokken vanuit grondige analyses van concrete situaties en legden zo de basis voor het latere sociaalwetenschappelijk onderzoek. Zo rapporteerden ze over de gevolgen van concentratie van nationaliteiten en hun woonomstandigheden, over werksituaties in de *sweatshops*, over kinderarbeid. Die 'mapping' leidde tot de beroemde Chicago School, toonaangevend in de sociologie. Voor de academici waren de medewerksters van Addams *data collectors*, voor henzelf waren hun onderzoeken werkinstrumenten. Voor de academici was onderzoek het eindpunt, voor Hull House een vertrekpunt.

Zowel Hill als Addams hechten veel belang aan het verzamelen van informatie en kennis, om op basis daarvan aan sociaal werk te doen. Ze verschillen van elkaar door de focus van hun sociaal werk: burgers of samenleving.